

הרב פיינשטיין ושאלת הגיור

מעמדו של הרב משה פיינשטיין כפוסק וכמנהיג יהדות ארה"ב, הציב אותו כראש המדברים גם בשאלת הגיור.¹ הרב פיינשטיין הצליח לעצב את מדיניות הגיור שהתקבלה על ידי מכלול הקהילות הנאמנות להלכה המסורתית וזאת חרף המורכבות המיוחדת הנלווית לשאלה זו דווקא בארצות צפון אמריקה. כידוע, בארצות אלו אין מנגנון מרכזי להתמודדות עם שאלות בענייני דת, ומציאות זו מקשה ליצור מדיניות אחידה בשאלות הלכתיות-ציבוריות, ומקשה לקבוע את זהות האישים שבסמכותם וביכולתם התורנית לעסוק בעניינים אלו. גם תלותם הכלכלית והמעמדית של הרבנים בחברי הקהילה מקשה עליהם להביע עמדה הלכתית טהורה החפה משיקולים זרים. והרף הדתי הנמוך של חלק מחברי הקהילה עצמם מגביל את היכולת לדרוש מהגרים רף גבוה של קיום מצוות. המורכבות גדלה עקב קיומן של קהילות המשתייכות לתנועות הרפורמיות והקונסרבטיביות, שבהן ההצטרפות לקהילה ולעם היהודי אינה עומדת בקריטריונים הלכתיים בסיסים.

למעשה, ההתמודדות עם הבעיות המעשיות של הגיור ומעמד הגרים נכפתה על הרב פיינשטיין כמעט בעל כורחו עקב מעמדו, וכדבריו (אגרות משה יו"ד ח"א קנט):

אך בכלל עיקר הגרות לא נוחה דעתי מזה ואני נמנע מזה, לא רק מצד הדין שאין מקבלין לכתחלה בשביל אישות, אלא גם מטעם שהוא כמעט ברור כאנן סהדי שלא מקבלת המצוות ורק בפיה אומרת שמקבלת... וברוב הגרות שבמדינה זו שבשביל אישות אין מקבלין המצוות אף כשאומריין בפיהן שמקבלין. דהוא כנודע שמרמין, דהא לא תהיה עדיפא מבעלה שהוא מופקר ועובר על כל דיני התורה. אך מ"מ אולי גירות זו תקבל המצוות ולכן איני אומר בזה כלום לכתר"ה כי יש הרבה רבנים בנוא יארק מקבלין גרים כאלו וממילא אין לי לומר בזה איסורין.

1. מנחם פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה, עמ' 356: "נראה, כי הפוסק שעסק יותר מכל בהלכות גרות בדורות האחרונים, להלכה ולמעשה, הוא הרב משה פיינשטיין". וראה שם הדין בשיטתו הכללית של הרב פיינשטיין בגיור (שם, עמ' 356–360), והדיון בסוגיית קבלת מצוות חלקית במשנת הרב פיינשטיין (שם, עמ' 119–124).

המשמעות המעשית של אי־שלילת יכולת הגיור מרבנים אחרים היא, שכראש הרבנים הוא נאלץ להביע עמדה על טיב הגיורים ולפתור את שלל הבעיות שגרמו גיורים מורכבים אלו. ההימנעות שלו מלהשתתף בתהליך המעשי לא עצרה אותו מלקבוע את גדרי ההלכה המעשיים עבור העוסקים בעניין הגיור.

שיטתו הייחודית באה לידי ביטוי בכירור שני תחומים עיקריים: מהות תפקידו של בית־הדין, ומשמעות קבלת המצוות; ושני תחומים אלו שזורים זה בזה. העצמת תפקיד בית־הדין ושיטתו הייחודית בעניין קבלת מצוות קבעו את גבולות המסגרת והמסד הקהילתיים הרשאים לגייר, ואת אופי ההצטרפות לעם היהודי. זהו תיחום ייחודי התואם את אופיין של הקהילות האורתודוקסיות היהודיות בארה"ב, שבהן הקהילה המקומית היא מסגרת חברתית השומרת על עולמם הדתי של חבריה, והיא גם ביטוי לשייכות הלאומית. הדברים שלהלן מחולקים לשני פרקים עיקריים: הפרק הראשון עוסק בשיטתו הייחודית של הרב פיינשטיין בהבנת תפקיד בית־הדין. והפרק השני בהבנת שיטתו בקבלת המצוות.

א. בית־דין

כפי שיבואר להלן בפרק א(1), לדעת הרב פיינשטיין קבלת מצוות כמהות הגרות אינה רק דרישה המופנית לגר אלא יש לה משמעות גם ביחס לתפקיד בית־הדין. לדעתו, הכניסה לברית וההצטרפות לחובת שמירת המצוות נעשית על ידי שבית־הדין מחיל על הגר את הקדושה בזמן מעשה הגיור (דהיינו מילה וטבילה). חידוש זה הוא היסוד המרכזי בגישתו הייחודית כלפי הגיור הרפורמי, כפי שיבואר להלן בפרק א(2). על־אף יסוד מרכזי זה, הרב פיינשטיין סבור שלעתים תפקיד בית־הדין מתייחר והגיור יכול להתבצע אף ללא נוכחות בית־דין ממשי, כפי שיבואר להלן בפרק א(3). יכול להיות שדווקא עמדתו הייחודית שהצורך בבית־הדין נובע מכך שהוא חלק ממהות הגיור (=החלת קדושת ישראל על הגר) ולא גורם הנצרך אך ורק למעשה הגיור (=הסכמה חיצונית לקבלו או בדיקה שהמעשה יעשה כהלכתו), מייתרת את הצורך בנוכחות מעשית בשעת הגיור, במקרה שמתברר במהלך הזמן (=למפרע) כי קדושת התורה ושמירת המצוות הן חלק מחייו של הגר.

1. בית־הדין ומעשה הגיור

הגמרא (יבמות מו, ב) כותבת: "גיור צריך שלושה – משפט כתיב ביה". הראשונים נחלקו איזה שלב משלבי הגיור הוא הזקוק לבית־דין. לדעת התוספות (יבמות מה, ב ד"ה מי) נוכחות בית־הדין מעכבת בזמן הצהרת הגר שהוא מקבל עליו מצוות, אך אינה מעכבת במילה ובטבילה. ואילו לדעת הריטב"א (שם) נוכחות בית־הדין נדרשת בכל שלבי הגיור ואף במילה ובטבילה, והיא מעכבת אף בדיעבד. רוב המפרשים הבינו שגם לדעת הרמב"ם (איסור"ב יג: ט) בית־הדין

נדרש בכל שלבי הגיור. בהבנת שיטת הרי"ף נחלקו הפוסקים.² השולחן ערוך פסק (רסח: א) כי כל ענייני הגר, בין להודיעו המצוות, בין המילה ובין הטבילה צריכים שלושה, ובדיעבד אם מל או טבל בפני שניים הווי גר, אבל קבלת מצוות מעכבת אם אינה בשלושה. האחרונים³ הבינו כי מחלוקת הראשונים (האם נוכחות בית־הדין במילה ובטבילה מעכבת) נובעת ממחלוקת עקרונית בשאלה, מי "עושה" את מעשה הגיור: הגר – ולכן הוא יכול לטבול שלא בפני בית־הדין, או בית־הדין – ולכן הם חייבים לעמוד על גביו בזמן המילה והטבילה. הרב פיינשטיין מבאר את המחלוקת אחרת מהם, ומדבריו נראה ברור שבית־הדין הוא העושה את הגיור (דברות משה סי' לה סוף ענף ב):

טעם התוספות הוא משום דדין ב"ד שצריך לגרות הוא רק לפסק הדין והסכמתם לנוכרי זה ולנוכרית זו שראויין להתגייר, וייעשו גרים כשיהיה לנוכרי מילה וטבילה... שזה הוי רק בשעת קבלת מצוות שאז פוסקים הב"ד ומסכימים לגרותם. ואח"כ במילה וטבילה סובר תרוץ זה שהוא מעשה קיום הפס"ד, שעל זה אין צורך לב"ד כמו בקיום כל פסקי דינים דממון ואף דנפשות דאין צורך לב"ד. והסוברים דצריך ב"ד גם לראיית הטבילה הוא משום דכיוון דאין הכרח שיעשו כקבלתם, שאם כן אפשר שנבטל הפס"ד צריך שיהיו הב"ד עד אחר שיטבלו שיהיה החזקת הפס"ד עד אחר הקיום ששוב לא אפשר להתבטל. ולא דמי לפס"ד דממון ונפשות שאי אפשר להתבטל שלכן אין צורך לב"ד להקיום. וכן סברי הי"מ בתוספות שעמידת הב"ד בשעת טבילה הוא לפסוק שלא נתבטל הפס"ד שהיה בשעת קבלת המצוות.

להבנתו, החלטת בית־הדין בגיור שונה מהותית מהחלטות בית־דין בדיני נפשות או ממונות. בעוד בענייני ממון ונפשות עצם פסק הדין יוצר את חיוב הדין (=בנפשות) ואת חיוב ההתנהגות על־פיו (=בממונות); החלטת בית־הדין מבררת את הדין ויוצרת את היכולת לכפות את התשלום), אף שבאופן מעשי הפסק עדיין לא בוצע. בעניין גיור, החלטת בית־הדין להסכים לגייר רק מאפשרת ליצור את המעשה אך אינה יוצרת אותו כפסק מוחלט – מעשה בית־דין. הרי אם הגר יתחרט מקבלתו את המצוות לפני המילה והטבילה או לחילופין בית־הדין יחשוב שהנוכרי חזר בו עכשיו מקבלת המצוות, אי אפשר יהיה לגייר.

2. ביחס לשיטת הרי"ף ראה: מאמר ב פרק ג(1), מאמר י פרק ד; וביחס לשיטת הרמב"ם ראה מאמר י פרק ה, וכן במאמר יא חלק א.

3. שיטות הרב סולובייצ'יק והרב זולטי יובאו במאמר י – 'בית־דין' פרק ו.

ברור אס־כךן שקבלת המצוות בפני בית־הדין והסכמת בית־הדין רק מאפשרים את מעשה הגיור, ואילו מעשה הגיור הממשי (=מילה וטבילה) אינו רק ביצוע מעשי לפסק־דין שהתקבל בעבר, אלא הוא קיום פסק בית־הדין עצמו, כלומר הוא הנותן תוקף הלכתי להחלטת בית־הדין ויוצר את הגיור – רק עתה פסק הדין (=יציאת חלות קדושת ישראל על הגר) מקבל את קיומו ההלכתי. אי אפשר להבדיל בין מעשה הגיור במילה וטבילה ובין בית־הדין. מעשה הגיור במילה וטבילה נובע מכוח החלטת בית־הדין בעבר אך הוא גם נותן משמעות הלכתית לפסק הדין, שלא הייתה קיימת אף לאחר החלטת הבית־דין. הקיום (=החלת קדושת ישראל) הנותן תוקף הלכתי לפסק הדין אינו בהחלטה או באמירה של בית־הדין אלא במעשה הנעשה בגוף הגר. מכיוון שכך, נוכחות בית־הדין בשלבים השונים של מעשה הגיור נדרשת לא רק כדי לפקח שהמעשה ייעשה כהלכתו, אלא גם כדי ליצור פסק דין (פסק הנובע מן האמונה שהגר מקבל מצוות, אמונה המסתמכת על בירור מקדמי שהיה לבית־הדין בעבר). הדבר דומה לעדי קידושין שאינם מבררים את העובדות אלא יוצרים חלות ותוקף הלכתי למעשה. נראה שמכאן נובעת שיטתו הייחודית של הרב פיינשטיין השוללת את הגיור הרפורמי, אף אם מעשה הגיור נעשה כהלכתו, כי אין כאן פסק בית־דין שיקנה משמעות למעשה הגיור, מכיוון שלאנשי הקהילה הרפורמית אין יכולת הלכתית להרכיב בית־דין שיחיל את קדושת ישראל על הגר (קדושה הזוהה לאמונה היהודית ושמירת מצוותיה), שהרי הם אינם מאמינים בקדושת מסורת התורה.⁴

4. ראה דברי ידידי הרב הראל גורדין, הרב משה פיינשטיין: הנהגה הלכתית בעולם משתנה (הוצאת תבונות, תשע"ז) עמ' 213. לדעתו, בית־הדין משמש נציגות של הקולקטיב היהודי שאליו הגר מצטרף, וככזה לא נדרשת ממנו דרישות הקשורות למומחיות או למעמד, למעט התמצאות בעקרונות התרבותיים של הקולקטיב היהודי ובהנהגותיו בשמירת תורה ומצוות. בתור נציג עמ־ישראל, על בית־הדין ליידע את המתגייר בתנאי ההצטרפות לעם היהודי – קבלת מצוות – ועליו לשמוע, לכתחילה, את קבלת ההתחייבות מפי הגר. מכיוון שכך, סבור הרב גורדין, פסול בית־הדין הרפורמי נובע מכך שאין הוא נציג לגיטימי של הציבור, שהרי חבריו הם פסולי עדות ודחויים מן הציבור. נראה לי שבעיקרון זהו גם טעמו של הרב יעקב אריאל לפסילת בתי־הדין הרפורמיים (להלן הערה 11). לדבריו, סמכות בית־הדין בזמן הזה נובעת מדין 'שליחותיהו' ובית־דין הגדול לא היו ממנים בית־דין רפורמי לבצע את שליחותם. אך קשה לקבל כי גם הרב פיינשטיין סבור כך, שהרי אין הוא מזכיר את טעם 'שליחותיהו'. להבנת, שיטת הרב פיינשטיין שונה, לדעתו בית־הדין יוצר את הגרות ואינו חיצוני לה, ולכן בית דין רפורמי אינו יכול להחיל קדושת ישראל (שהוא אינו מאמין בה, קדושה שמהותה היא האמונה היהודית ושמירת מצוות) על הגר ואין כאן מעשה גיור כלל.

2. גיור רפורמי

מאז ראשית תהליך הפרדת הקהילות בגרמניה ובהונגריה מרחפת בעולמה של ההלכה השאלה מהו היחס לתנועות הפורשות – הן לאישים החברים בתנועות אלו והן לממסד הרבני־רפורמי. האם הערבות היהודית כוללת גם אותם? האם הם מותרים בחיתון או שמעמדם כחשש ממזרים? האם קידושי רבניהם קידושין וגטיהם גיטין? מפורסם רצונו של החת"ם סופר להבדילם מכלל ישראל לחלוטין, וכדבריו (שו"ת חת"ס ח"ו סי' פט בליקוטים): "אילו היה דינם מסור בידנו היה דעתי להפרישם מעל גבולנו. לא יותן מבנותינו לבניהם ומבניהם לבנותינו... ויהיה עדתם כעדת צדוק וביתוס ענן ושאל". אך כידוע, החברה היהודית לא הוציאה את האישים החברים בקהילות אלו מכלל ישראל, והמלחמה נערכה דווקא נגד הממסד הרבני־רפורמי.⁵

הפוסקים דנו בתוקף הקידושין הנעשים ע"י "רב" רפורמי. בבסיס הדיון עומדת שאלת כשרותם של העדים, שהרי לרב עורך החופה אין מעמד הלכתי בתהליך הקידושין. כתב המהרש"ם (ח"ב סי' קי):

והנה אם ספק שמא הי' שם [עדים] כשרים אי אפשר להקל מספק דשמה רק הכשרים הוזמנו לעדים לראות הקידושין... ואי אפשר להקל בספק אשת איש. ואף שהמסדר היה פסול, הוא איננו עד. ולדברי כת"ר [=הרוצה לפסול בגלל הרב המקדש] במדינות אשכנז אשר רוב הרבנים הם המתחדשים יהיה כל הנשים הנשואות בחזקת

5. ראה יעקב כ"ץ, הקרע שלא נתאחה עמ' 234–241, ושם עמ' 237: "מסקנה חד משמעית, שההחרמה... שנהגו בה האורתודוקסים כלפי הניאולוגים לא נגעה לאישי העדה כי אם למוסדותיה הדתיים בלבד". על הניסיונות להוציאם מכלל ישראל ראה שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' שה–שז. על הניסיון ליצור ספרי יוחסין ראה בשו"ת אהל אברהם סי' מא, ושו"ת לבושי מרדכי אבהע"ז קמא סי' לט. על פסול גטין הנכתבים בבתי־דיניהם ראה שו"ת לבושי־מרדכי אבן העזר, קמא, סימן יד. על הניסיון להחיל על ילדיהם דין ממזרים ראה בשו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' מ; ראה עוד בשו"ת תשובות והנהגות כרך ה סי' שכו. יש לציין שבתחילה המאבק בארה"ב נגד הקהילות הפורשות, יחסם של חכמי ישראל לממסד הרפורמי היה שונה מיחסם לממסד הקונסרבטיבי (והיו מרבני ישראל שהתירו לתלמידיהם לכהן בקהילה קונסרבטיבית כמה שנים, במגמה להחזירם למוטב, ואם לא יצליחו – לעזוב), אך ההבחנה התבטלה בעקבות "פסק ההלכה" הקונסרבטיבי (שנת תשי"ז, 1956), שהתיר נסיעה לבית־כנסת ושימוש בחשמל בשבת. בעקבותיו, אחד עשר מראשי הישיבות בארה"ב ובראשם הרב קוטלר הטילו חרם על קיום קשרים בין רבנים אורתודוקסים לבין מנהיגים קונסרבטיבים. על עניין זה ראה הרב גורדין שם עמ' 49. הרב פיינשטיין אינו מבדיל בתשובותיו בין הזרמים הללו, ראה גורדין שם עמ' 179–182. וראה דברי הרב גורדין להלן הערה 8.

פנויות. ומ"ש מדברי שו"מ תליתאה ח"א סי' רל"ט שאם המסדר משיג גבול הקידושין פסולין, הדבר פשוט שכתב כן רק דרך אזהרה לכתחילה, לחוש לקדש שנית כדין. אבל ח"ו להתיר האישה בשביל זה.

בהמשך התשובה הוסיף המהרש"ם שאפשר להקל במקרה שהעדים וכל הנוכחים היו מומרים ורשעים וממילא לא היו שם עדים כשרים כלל. שיטתו של המהרש"ם שקידושיהם אינם פסולים באופן גורף ויש לדון בכל מקרה לגופו (ורק בראיה ברורה שכל המוזמנים היו מומרים אפשר לפסול), היא השיטה המקובלת על רוב הפוסקים.⁶ אך העיר בנחלת צבי (ח"ב עמ' 232) ששיטת "גדול דורנו הגאון מהר"ם פיינשטיין לא כן עימו". אכן, מדבריו באגרות משה משתמע שקידושין הנערכים על ידי "רבנים" רפורמים או קונסרבטיבים כמעט תמיד פסולים, וכדבריו (אג"מ אבהע"ז ח"א סי' עו):

שהיו קידושיה ונישואיה לפני ראביי קאנסערוואטיווי, שפשוט לדידי שהוא פסול לעדות. אף שאומרים עליו שהוא שומר שבת ואוכל כשר, כי זה עצמו שהוא רב אצל קאנסערוואטיוון ונוהג את עדתו בדרכי הקאנסערוואטיוון הוא איסור מענייני כפירה שפוסל לעדות. ואף אם בלבו הוא מאמין ממש, כיון שעכ"פ בפיו מסכים לשיטתם הוא פסול לעדות וכ"ש שודאי גם בלבו הוא כופר בדברים שהם כופרים... דמצד הביאות שידוע לעלמא מצד שדריין כאיש ואשתו, הא אף אם היה שייך לומר על מופקרים כאלו שאין בועלים בעילת זנות, הא הם היו סבורים שהיו קידושין גמורין ועל סמך קידושין ונישואין שלהן בעל. ובפרט שליכא במופקרין כאלו אין אדם בועל בעילת זנות שלכן נמצא שלא הייתה מקודשת כלל. אבל צריך להיוודע שאולי היו נמצאים שם בהקראים שני עדים כשרים בשעת הקידושין והחופה... וראו איך שנתקדשה ואמר הרי את מקודשת בטבעת זו, שאז הרי היו עדים כשרים שראו הקידושין שאף שלא נתייחדו לעדים הם קידושין דלא בעינן שיאמר אתם עדים... ואם אי אפשר להיוודע זה, יש לתלות שלא היו שם

6. ראה סיכום הדברים אצל הרב אליקים אלינסון, נישואין שלא כדת משה וישראל עמ' 193-195. ושם ציין שהפוסקים נמנעו מלחשוש לקידושי ביאה במקרה זה מפני שהזוג הסתמך על הקידושין שנעשו ע"י הראביי. וראה בשו"ת שרידי אש ח"ג סי' יח. ובספר נחלת צבי ח"ב, עמ' 242 ציטט את דברי הרב אונטרמן "שאי אפשר להוציא פסק דין כללי כי כל ענייני הקידושין ססודרו ע"י רב רפורמי אינם כלום", ורק אם בכל רשימת המוזמנים אין שני עדים כשרים אפשר להתיר את האישה. וראה עוד הרב שילה רפאל, "קידושין רפורמיים", תחומין ז עמ' 249 ואילך; הרב חיים ג'קטר, "קידושין קונסרבטיביים" תחומין יח, עמ' 84.

עדים כשרים ויש לסמוך להתיירה להינשא לבועל הזה... ובפרט שהוא נגד חזקת פנויה שלה דנישואין לפני ראביי קאנסערוואטיווי אולי לא נחשב ריעותא כלל.

בתשובות נוספות הוא מתיר את האישה ללא גט, וכן הוא מתיר ילדי אישה שזינתה לאחר קידושין על-ידי רב רפורמי מפסול ממזרות.⁷ לדעתו, רק היכן שידוע באופן חיובי שחלק מהקהל היו יהודים כשרים והם ראו בפועל את נתינת הטבעת, אי אפשר לפסול את הקידושין. בכל מקרה אחר "יש לתלות שלא היו עדים כשרים" והקידושין פסולים. ומוסיף עוד שלא רק שהם רשעים ומומרים אלא גם את מעשה הקידושין אינם עושים כהלכה, הרי "רובם אינם יודעים בטיב קידושין ואינם עושים קניין אלא מחליפים טבעות. וגם המלומדים שבהם ואף השומרים תורה ומצוות פסולים, כי עצם זה שהם מכהנים שם הם מבטאים הזדהות עם הכפירה, והרב כופר בסתר במה שהם כופרים בגלוי, והוא פסול לעדות".⁸ כאמור, עמדתו זו של הרב פיינשטיין הפוסלת בסתם כל מעשה קידושין של רבנים רפורמים, אף לקולא, היא מחודשת, והעיר בנחלת-צבי (שם) שרוב תלמידי החת"ס נקטו שרק לחומרא יש להתעלם ממעשיהם, וכדבריו: "אשר בוועד הגדול מרוב רבני מדינת אונגן בז' לתמוז תר"ס הוסכם בפה אחד כי הגיטין והחליצות שיסדרו תלמידי הסעמינאר יהיה המורה החסיד פסולים המה ואין לסדר קידושין לבעלת הגט והחליצה" – החמירו על מעשיהם אך לא ביטלו אותם.

לעומת ענייני קידושין שבהם הרב פיינשטיין פוסל את רוב קידושי הרבנים הרפורמים, בענייני גרות פסילתו גורפת ועקרונית, ולשיטתו גרים שהתגיירו בגיור רפורמי אינם גרים אף בדיעבד. וזאת אף שמפשטות דברי הרמב"ם (איסור"ב יג: טו) נראה כי כל שלושה הדיוטות מישראל יכולים לגייר, ולכאורה לפי זה גם שלושה מחברי התנועה הרפורמית או הקונסרבטיבית יכולים לשמש "בית-דין" ולגייר, בתנאי שמעשיו כפי ההלכה. על-אף זאת עמדת הרב פיינשטיין שהגיור פסול בעצם. עמדה זו נשענת על תפיסתו הנ"ל בעניין תפקיד בית-הדין בגיור.

7. אגרות משה, אבהע"ז ח"א סי' עו, עז.

8. בתשובה העוסקת ברב קונסרבטיבי המוחזק כאדם כשר, שכתב גט, כותב הרב פיינשטיין (אגרות משה אבהע"ז ח"א קלה): "הדבר אצלי בספק אם הראבאי פסול לעדות. ואף שאולי נוטה יותר שלא נפסל כ"ז שאין לנו עדים ובפניו שעבר על איסורין הפוסלין לעדות, מ"מ לא הייתי מכשיר בפסול דאורייתא". וראה גורדין שם עמ' 187 שציין כי רוב תשובותיו של הרב פיינשטיין לפסול קידושין הן ביחס לקידושי רפורמים, אך "ביחס לטקס הקונסרבטיבי אנו מוצאים התייחסות נחרצת כזאת רק בתשובות שנכתבו באחרית ימיו".

מאז ומעולם התנגדו הפוסקים לגיורי התנועה הרפורמית. למשל, דברי האחייעזר (ח"ג סי' כו, ו): "שזהו חשש גדול שאצל הרעפארמער לא תהיה הגרות כדת... והרי זה בית-דין פסול ועדים פסולים, וגם דעצם קבלת המצוות אם מפירושם של הרעפארמער בדעותיהם הכוזבות, הרי אין קבלת מצוות ודמי לחוץ מדבר אחד". מכל מקום עיקר דיונו של האחייעזר הוא ביחס למניעת הגיור לפני ביצועו, ואין הוא דן על היחס לגרים שכבר התגיירו בגיור רפורמי. ועל-אף ש"חשש גדול שאצל הרעפארמער לא תהיה הגרות כדת", ושגירום אולי דומה לגיור חוץ מדבר אחד שאינו תופס (לשיטתו) אף בדיעבד,⁹ מכל מקום לא ברור שהוא פוסל גיורי רפורמים. ייתכן שהוא יחשוש שהם ספק גרים או שבמקרים מסוימים הגיור חל. גם הרב הרצוג (פסקים וכתבים יו"ד ח"ד עמ' ש) הביין שתוקף גרות כזאת הוא בספק, וכתב: "והנה ר"י עטילנגר ז"ל נטה להחמיר לעניין קידושין, אבל לא להקל לקבל הגיורים שעשו אלה, ונשאר עכ"פ הדבר ספק"; בשרידי אש העיד שהיו בתי-דין שקיבלו את מי שהתגיירו אצל "רבנים" שאינם אורתודוקסים, וכדבריו (ח"ג סי' ק): "והנה בגרמניה היה קצת רבנים ליברלים שהקפידו לעשות את הגרות כדין וכדת, קבלת מצוות, טבילה בפני ג' ואפשר שגם הליברלים בצרפת נוהגים כן. עכ"פ יש ספק שמא נעשתה הגרות כדין תורה".

בניגוד להתלבטות האחרונים הללו, עמדתו של הרב פיינשטיין היא שאין שום משמעות לגיור הנעשה בבית-דין כזה, אף לא לחומרא. אישה שהתחתנה עם גר רפורמי או קונסרבטיבי מותרת להינשא לאחר ללא גט.¹⁰ וכדבריו (אגרות משה יו"ד ח"א סי' קס):

דבר הגרות שהיה אצל ראב"י קאנסעוואטיווער... הנה פשוט שהגרות אינה כלום. דהא קבלת מצוות מעכב הגרות ואפילו קבל כל דיני התורה חוץ מדבר אחד מעכב, כדאיתא בכורות דף ל. וגם צריך שתהיה קבלת המצוות בפני ג' ומעכב אפילו בדיעבד... אבל עכ"פ צריכה לקבל המצוות בפני ב"ד, והראב"י קאנסעוואטיווער מסתמא אין עושין כן: (א) דהא אין יודעין דיני גרות. (ב) וגם אינם זהירים לקיים כדין אף אם היו יודעין, וממילא חסר קבלת מצוות אף הקבלה הגרועה שזה ודאי הוא עיכוב בגרות. (ג) וגם הא ב"ד של קאנסעוואטיווער הם פסולים לב"ד דהם כופרים בהרבה עיקרי הדת ועוברים על כמה לאוין... וגם הוא כודאי שעוברים על

9. האחייעזר עצמו התלבט שם האם גיור חוץ מדבר אחד חל או לא חל, אך מדברי חלק מאחרונים נראה שגיור כזה חל. ראה להלן הערה 17.

10. בשו"ת אגרות משה, אבהע"ז ח"ג סי' ג, הוא מוסיף שאסור לאישה הנישאת ל"גר" רפורמי לקבל גט, מפני "שזה יהיה כעדות מהרב שסידר הגט שהוא גר, ויצא מזה תקלה שיישא אישה אחרת יהודית... ויש להתירה בלא גט". וראה עוד באגרות משה אבהע"ז ח"ד סי' עח.

כמה איסורין דאורייתא ואף שלא נתקבל עדות עלייהו הוא כאנן סהדי שכל מי ששם הבזוי קאנסערוואטיוו עליו הוא בחזקת מופקר להרבה איסורין ולכפירה בהרבה עיקרים... ולכן פשוט שאין הגרות שעשה הראב"י של הקאנסערוואטיווון כלום...

אף שעקרונית תהליך הגיור אינו צריך שום גושפנקא קהילתית או חברתית אלא ביצוע מעשי תקין, גיורים רפורמיים וקונסרבטיביים פסולים, גם אם הדיינים יודעים את הלכות גיור, ומקפידים שהוא ייעשה כהלכתו עם קבלת מצוות, ואפילו הדיינים עצמם שומרי מצוות. מכל מקום "אנן סהדי שכל מי ששם הבזוי קאנסערוואטיוו עליו, הוא בחזקת מופקר להרבה איסורין ולכפירה בהרבה עיקרים", ודיינים פסולים אינם יכולים לקבוע פסק דין שמכוחו המתגייר מצטרף לעם ישראל. ולכן אין צורך לבדוק את תהליך הגיור הפרטי של כל מתגייר ומתגייר. ודין זה מוחלט עד שאפשר להוציא על-פיו אישה מבעלה ללא גט.

עמדתו של הרב פיינשטיין הפוסל את עצם הגיור הרפורמי או הקונסרבטיבי, ואיננו דן על איכות הגיור בכל מקרה פרטי, באה לידי ביטוי בתשובה שבה לא היה ברור לו האם בית-הדין המגייר הוא רפורמי או אורתודוכסי, וכדבריו (אג"מ אבהע"ז ח"ג סי' ד):

הנה בן נוכרית שהוא נוכרי גמור בדיני התורה נשא בת ישראל בחוקי המדינה... ולא רצה הראב"י לסדר קידושין עד שיטבול במקוהו. וטבל בלא הטפת דם ברית, כי מהול היה... ואחרי עבור איזו שנים עזב את אשתו בדיווארס... ועקבותיו לא נודעו... ומסתפק כתר"ה אם יש לו דין גר שנתפסו קידושיו או שאין גרותו כלום ולא נתפסו קידושיו ואינה צריכה גט... אבל משמע לי מלשון ראב"י שכתב כתר"ה על מסדר הקידושין, ולא בלשון רב, שהיה מהקאנסערוויטיווון. שאם הוא כן גם טבילתו לא היה כדין, דהרי מחזיקים עצמן לבית-דין כשרים והם ודאי פסולים. שרובן דרובן הם כופרים בכמה עיקרי הדת ועוברים בכמה איסורים מדיני שבת ונדה החמורים ועוד איסורים, שלכו"ע אינו גר. אבל אם היה רב ארטאדקסי שמסתמא עשה הטבילה כדין, אף שאיכא ריעותא עליו על זה שלא הטיף דם ברית מ"מ מה שעשה יש לתלות שעשה כדין.

הרב פיינשטיין איננו פוסל כאן את הגרות בשל בעיות במעשה הגיור – אי-הטפת דם ברית או ידיעה על חוסר קבלת מצוות. והוא אינו פוסל מצד התנהגות "הגר" אחר גיורו, ואף לא מצד חוסר חכמת הדיינים שאינם בקיאים בהלכות גיור. הוא מתלבט ביחס לשייכותם הקהילתית של חברי בית-הדין. לדעתו, הנחת היסוד היא שבית-דין אורתודוכסי מגייר כהלכה ואילו בית-דין קונסרבטיבי פסול בעצם. תהליך הפרדת הקהילות, שבמהותו הוא

תהליך חברתי שנועד לשמר את הקהילה הדתית ולתת אפשרות לחבריה לקיים תורה ומצוות ללא תלות במי שפרש מדרכי ישראל, מקבל בענייני הגיור משמעות דתית.

הפסילה העקרונית של בית־הדין הקונסרבטיבי מבוססת על שיטתו בדבר תפקיד בית־הדין בגיור, שהוא כאמור להחיל את קדושת ישראל על הגר, קדושה שנובעת מהאמונה הדתית ובאה לידי ביטוי בשמירת תורה ומצוות (כאמור, בית־הדין אינו מפקח על התהליך אלא יוצר אותו). לכן, אם הדיינים עצמם אינם שומרי תורה ומצוות ואינם מאמינים שזו הדרך להשתייך לעם־ישראל, הם אינם יכולים להחיל על המתגייר את היהדות. פסול בית־הדין של הקהילות הרפורמיות והקונסרבטיביות אינו נובע רק מכך שאין הם בקיאים בהלכות גיור, אלא שאינם יכולים להחיל את קדושת ישראל על המתגייר, קדושה שהתקדשנו במצוותיו.¹¹ שאלתם למבקש להתגייר האם הוא מקבל על עצמו תורה ומצוות אינה אלא טכס לזכר "המסורת". הם בעצמם אינם מאמינים בזה. לעומת ענייני קידושין שבהם מעשי הרבנים הרפורמים אינם חלים בשל פסולתם של העדים, ולכן במקרה שעדים כשרים ראו את מעשה הקניין, הקידושין חלים; בגרות הפסול אינו נובע רק מחיסרון בכשרותם של האישים העורכים את הגרות אלא מאי־יכולתם של רבנים אלו להיות בית־דין הקובע מבחינה הלכתית. שייכותם הקהילתית של הדיינים היא הפוסלת אותם, אף אם עשו את "מעשה" הגיור כהלכתו.

על־פי הבנה זו, שפסול הגיור נובע ממעמד הבית־דין ולא מאיכותו, נראה בביור שגם גר המתגייר אצל רבנים אלו ומקבל על עצמו שמירת תורה ומצוות כהלכתה (ועומד בדיבורו) – אינו גר, מפני שלבית־הדין הזה אין יכולת להחיל את קדושת ישראל וממילא אינו יכול לגייר. לעומת זאת, גר שהתגייר בבית־דין אורתודוכסי אף אם לאחר גיורו אינו שומר מצוות – הרי הוא גר. הדיון בגיור הנעשה בבית־דין אורתודוכסי אינו על כשרות בית־הדין אלא על כנות הגר המקבל עליו לשמור תורה ומצוות. ולכן אף אם אצל רוב הגרים אנן סהדי שאינם מתגיירים בכנות ולא ישמרו תורה ומצוות, מכל מקום הרב פיינשטיין סבור שבדיעבד גרותם חלה, ויתרה מכך – הוא אף לא מונע מבית־דין לגייר. וכדבריו (אג"מ י"ד ח"א סי' קס):

אך עכ"ז יש מקום לומר שהוא גרות בדיעבד, מאחר שאמרה לפני הבית־דין שמקבלת מצוות התורה, ואירע גם כזו שמקבלת באמת, לכן אולי דנין אף באלו

11. ראה הרב יעקב אריאל, "תוקפו של 'גיור' רפורמי", תחומין יז, המטעים סיבה נוספת: לדעתו הם חסרי סמכות, שהרי בזמן הזה, שאין סמוכין, שליחותיהו דבית־דין הגדול קעבדינן. אם־כן, בית־דין המקבל גרים חייב לפעול בשליחות בתי־הדין הסמוכים בישראל, קרי בית דין הגדול.

שאינן שומרת אח"כ דיני התורה, שברור לנו שאף בעת הגרות לא קבלה בליבה, רק כדברים שבלב. אף שלדידי לא מסתבר שבשביל איזו יחידות לסלק האנן סהדי ולהחשיב לדברים שבלב, אבל אולי זהו טעמייהו, ויש עכ"פ מקום לזה.

בבית-דין אורתודוכסי שאולי טועה בשיקול דעתו אנו דנים אישית על כל גר וגר, ולכן אף שאנן סהדי שאינן כוונתם לשמים, מכל מקום זוהי סברה כללית על כלל המתגיירים, ואינה יכולה להפקיע לא את הגרות הפרטית שכבר התבצעה ולא את שיקול דעת הרבנים העוסקים בגיור העתידי.¹²

3. גיור ע"י חזקה ללא בית-דין

כתב הרמב"ם (איסור"ב יג: ט): "גיורת שראיננה נוהגת בדרכי ישראל תמיד כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה וכיו"ב... הרי אלו מחזקת גרי הצדק. ואע"פ שאינן שם עדים שמעידין לפני מי שנתגיירו". דבריו אלו פורשו ע"י רוב נושאי כליו כזהים לשיטת הריטב"א דלעיל (א1) [[המצריכה שכל מעשה הגרות (כולל מילה וטבילה) יהיו בפני בית-הדין. וחזקת ההתנהגות של הגר מוכיחה על הגיור שהיה בעבר, ומן הסתם הגיור עצמו על כל שלביו חייב בנוכחות בית-דין.¹³

בניגוד להבנה זו כתב בצפנת-פענח (שם) כי משמעות הדברים "גיורת שראיננה נוהגת בדרכי ישראל תמיד" היא:

כיוון שאנו רואים דנוהגת בדת ישראל הווה כעדים דכל שעשתה פעולה המראה לנו שהיה הדבר – מהני, זה בגדר עצם ולא בגדר ראייה.

להבנתו, המציאות יוצרת את ההגדרה המשפטית. וכמו שסבר הרמב"ם בהלכות עבדים (י: ח) ביחס לעבד שהשיאו רבו, שמעשה הנישואין הנעשה על ידי הרב אינו חושף שבעבר היה שחרור לחירות אלא הוא עצמו היציאה לחירות, הוא הדין בגיורת זו – עצם התנהגותה כישראלית יוצרת את הגיור. ההתנהגות יוצרת את המעמד המשפטי גם כשידוע כביורר

12. ראה בספר כגר כאזרח עמ' רנ-רנד המשליך מדברי הרב פיינשטיין ביחס לגיורים רפורמיים על גיורים אורתודוכסיים הנעשים בבית-דין כשרים. לדעתו, בתי-הדין במדינת ישראל מחילים על המתגייר יהדות מסורתית שכמוה כיהדות רפורמית. להבנתנו דבריו מופרכים, שהרי עיקר פסול הגיורים הרפורמיים נובע מהשתייכותם הקהילתית של הדיינים, ולא מאיכות הגיור.

13. על שיטת הרמב"ם ביחס למי שהחזק כנוכרי וטוען שהתגייר ראה מאמר יא – 'פרשת האח ואחות' חלק א.

שלא היה תהליך פורמלי של שחרור העבד ולא היה תהליך פורמאלי של גיור. גם הרב פיינשטיין בספרו **דברות משה** (יבמות פ"ד, ס"י לה ענף ב עמ' תעז – ענף ג עמ' תפ) הביין כך, וכדבריו:

שאינן כוונת הרמב"ם שהיא חזקה שכבר עשה מעשה גרות כדין, אלא אף בידוע לנו שלא עשו מעשה גרות – היא גירות, בנוהגת בדרכי ישראל. משום דסובר הרמב"ם דבר חדש דכמו דבעדות הויא ידיעה ברורה כראיה... כמו כן הוא גם בדין שצריך בית־דין של שלושה דדבר הידוע לכל הוא כאילו ראו. ואף שלא דמי בית־דין לעדים, דדבר שצריך בית־דין מסתבר שצריך שיתחשב המעשה על שם בית־הדין דלא כבעדים שדינם הוא לראות עשיית האחרים... מכל מקום סובר הרמב"ם שליכא חילוק, דנחשב כהסכימו בית־דין על כל הרוצה להתגייר שיהיה גר כשעושה מעשה הגרות ונחשב כנעשה הגרות על ידם, וחסר רק מה שצריך ידיעת הבית־דין ממנו דעל מי שאין יודעין לא שייך שיתחשב כנעשה על ידם שלזה הא סגי בידיעה ברורה שהוא כראיה בעיניי... ולכן כשחזינן מי שהייתה נוכרית שנוהגת בדרכי ישראל, שחזקה דאי לאו גירות לא הייתה נוהגת כן הויא זה עצמו קבלת מצוות. ומעשה הטבילה הא לא חסר שהרי ידוע שטבלה לנידותה, אף שלא ראינו ממש. אלא בזה שנוהגת תמיד בדרכי ישראל נעשית בזה גירות אף שלא היה כלום בפני בית־דין... אלא דאף דיודע לנו ברור שלא עשו מעשה גרות כלל בפני בית־דין הויא חזקה שזה בעצם הגרות, משום שאנו בידיעתנו שהוא לגרות הויין כבית־דין על הגרות ונעשה בהסכמתנו.

המוחזקות יוצרת את הגרות, אף כשידוע שלא נעשה מעשה גיור בעבר.¹⁴ התנהגותה כישראלית הטובלת לנידותה היא היוצרת את מעשה הגרות כנעשה בטבילה.¹⁵ אמנם לדעת

14. נראה מדבריו שכדי להחזיק אותה כנוהגת במנהגי ישראל חייבים לדעת שהיא גם טובלת. לפי זה שיטתו היא שהפרשת החלה מעיסתה וכן התנהגותה כשומרת תורה יוצרת קבלת מצוות הנעשית כביכול בפני בית־דין, ומשמעות טבילתה היא גם כמעשה גרות. אם זו הבנתו, צריך לדון מה יהיה בגירות מבוגרת או בגירות שאינה נשואה שאינה טובלת לנידותה, אך מתנהגת ככל ישראלית כשרה, וצ"ע.

15. הדברות משה מקשה על שיטתו מסוגיית הגמרא בעניין גר שאמר התגירתי ביני לביני עצמי, שנאמן לפסול עצמו ולא את ילדיו, הרי הוא התנהג כישראל וממילא חלה עליו הגרות. והסביר שהתנהגותו כישראל הוי כגרות רק אם התנהג כך ללא בית־דין וללא קבלת מצוות. אבל היכא דעשה מעשה גרות תחילה, קודם שהתחיל להתנהג בדרכי ישראל, ועשה את מעשה הגרות שלא כהלכה, ומצד מעשה זה ממשיך להתנהג כישראל אז אין הגרות חלה, דכיוון דמעשיו אחר כך אינם מפני הגרות אלא בגלל טעות. על־פיִזה מובן, שהמתגייר בבית־דין רפורמי או קונסרבטיבי, גם אם ישמור תורה ומצוות –

הרב פיינשטיין קבלת המצוות כמהות הגרות אינה רק דרישה מהגר, אלא היא מעשה של בית־הדין המחיל את קדושת ישראל על הגר; מכל מקום, תפקידו הפעיל והיוצר של בית־הדין מתייתר במקרים שהמציאות מחזיקה את הגר שקיבל תורה ומצוות באופן שלם. במקרה זה יש קבלת מצוות מוחלטת המבטלת את הצורך בבית־דין ממשי שיחיל את הגרות מפני ש"הסכימו בית דין על כל הרוצה להתגייר שיהיה גר כשעושה מעשה הגרות ונחשב כנעשה הגרות על ידם". תפקיד בית־הדין נעשה ללא בית־דין ממשי אלא על־ידי בית־דין כללי של עם־ישראל. מעשה הגיור הזה מחליף את מעשה הגיור הרגיל בבית־דין, והוא נעשה על־ידי חזקה.

יכול להיות, שדווקא משום שעל־פי הרב פיינשטיין תפקיד בית־הדין הוא להחיל את קדושת ישראל וחיוב קבלת המצוות על הגר, דווקא משום כך מתייתר הצורך בבית־דין ממשי כאשר עיננו רואות כי קיימת קבלת מצוות מוחלטת. בעוד לשיטות אחרות בית־הדין צריך לפקח על מעשה הגיור שיעשה כהלכתו, והגרות חלה במלוואה רק בביצוע מעשה הגיור המפוקח על־ידי בית־הדין, וכאשר אין הוכחה שמעשה הגיור נעשה כהלכתו אי אפשר לקבל את הגיור. לדעת הרב פיינשטיין תפקיד בית־דין להחיל את קדושת ישראל על הגר, קדושה זו "חלה" עליו במקרה דידן מתוקף התנהגותו. כאמור, מעשה בית־הדין אינו חיצוני למעשה הגיור (דהיינו פיקוח מבחוץ), אלא הוא חלק מתהליך קבלת המצוות של הגר והוא מתייתר אם מתברר למפרע כי יש קבלת מצוות אמיתית מצד הגר. הרב פיינשטיין מצמצם את המעשה החיצוני של הגיור ומתמקד במהותו העיקרית – קבלת המצוות, ועדיין צ"ע.

על־פי סוד זה של יצירת הגיור על ידי חזקה, ניתן להבין את דבריו בתשובה (אג"מ יו"ד ח"ג סי' קח):

הנה בדבר גיורת אחת שנתגיירה ברצון ממש לשם שמים, ומשמחתה כשנקבע מב"ד היום שתטבול במקווה לפני ב"ד ספרה לאישה אחת ממכירה אשר ביום זה היא הולכת למקווה ותהיה גיורת כשרה. והאישה אשר איזה פעמים ניסתה לבטל מחשבתה להיעשות גיורת הפחידה אותה אשר הבעלים שעובדת שם במשרד יסלק אותה כשתשמור שבת ויו"ט. אבל לא השגיחה על זה והלכה וטבלה בקבלת מצוות. אבל אומרת עתה שמפני הפחד שיסלק אותה מעבודתה חשבה בלבה בשעת הטבילה

אינו בחזקת גר. למעשה, גיור בבית־דין אלו גרוע יותר מגר הטוען שהתגייר בינו לבין עצמו, שהרי הם מציגים עמדה הנוגדת את תוקפן של תורה ומצוות.

שבשני ימים האחרונים של פסח שהיה קרוב, תבוא אל המשרד ותראה מה שאפשר לה לעשות דברים שאינם מלאכה, וכן עשתה שלקחה מביתה רק שני אסימונים לילך ברכבת-התחתית ובמשרד לא כתבה... ומאז זה עשר שנה שלא אירע שעברה כלום ואדרבה היא מחמרת ביותר ומוחזקת אצל כל מכירה לשומרת כל מצוות התורה בזהירות גדולה, אבל היא חוששת שמא בשביל מחשבתה בשעת הגרות שתלך למשרד בשביעי ואחרון של פסח דשנה ראשונה אין גרותה בשלמות וכל פסח שהיו אחר זה היא נחלית ומצטערת על זה מאד.

לכאורה זהו מקרה קלאסי של גר המקבל על עצמו כל התורה חוץ מדבר אחד, ואף-על-פי-כן הרב פיינשטיין מביא כמה טעמים שהגרות חלה. אחד מטעמיו הוא:

וגם יש עוד טעם גדול דכיון דהוחזקה לכל מכירה ובין השכנות שהיא גיורת שמקיימת כל מצוות התורה כבת ישראל כשרה אינו כלום לבטל הגרות, אף מה שודאי [אם] לא היתה מקבלת איזה מצוה, ולא היינו מקבלין אותה כשהיתה אומרת זה לפני הב"ד. דהא איתא בגמ' יבמות דף מ"ה ע"ב עבדיה דר"ח בר אמי אטבלה לה היא נוכרית לשם אנתתא... שא"כ הא קשה לכאורה דכיון דכל הנהגתה בדיני ישראל הא היה מחמת שרצתה להנשא לעבד שבגרותה הא נאסרה לו, ובהכרח לא קבלה מצווה זו (=איסור נישואין עם עבד) שא"כ איך נעשית גיורת בטבילותיה. ומוכרחין לומר דמה שנחשבה מקבלת המצוות ע"י התנהגותה בדיני ישראל שנתחזקה בזה שראינה במעשיה, הא אין צורך שנראה שמקיימת כל מצווה ומצווה בייחוד אלא סגי בראותנו שמקיימת מצוות הרגילות כדכתב הרמב"ם בפ"ג ה"ט גיורת שראינה נוהגת בדרכי ישראל... ויש לה דין גיורת שקבלה כל המצוות... אך שהיה שייך לבטל הגרות מדין טעות שהרי אילו היתה יודעת שאסורה להעבד לא היתה שומרת דיני התורה כלל ולהעשות בזה גיורת, וידעינן מזה שלא שייך בטול מדין טעות בחזקה. שלכן בעובדא זו שהוחזקה לשומרת תורה שמקיימת כל מצוות התורה מצד הידיעה שרואין אותה מדקדקת בשמירת שבת ויו"ט מאד בדיוק גדול לא מתבטלת בשביל אמירתה על טבילתה דבר שיסתור החזקה, ואף שיש לחלק לא מסתבר לחלק כל כך ועדיין צ"ע בטעם זה, אבל לדינא אין ספק שהיא גיורת גמורה מטעמים הראשונים.

גיורת זו עברה כביכול שני תהליכי גיור. האחד, גיור שנעשה בבית-הדין ושם חסרה קבלת מצוות מלאה (=חוץ מדבר אחד). וגיור שני שנעשה מכוח החזקה – התנהגותה כשומרת מצוות, והוחזקה גיורת בפי כול. בגיור כזה לא שייכת כלל טעות ואי-קבלת כל המצוות

(=חוץ מדבר אחד). הרי אין גר שמקיים את כל המצוות, ורוב הגרים אף עוברים על חלק מהמצוות, ואף על-פי-כן יש להם חזקת ישראל. לכן נראה כי מהות החזקה אינה שמירת כל מצווה ומצווה אלא שבכללות הגר שומר מצוות וממילא חל עליו שם גר (ההוכחה מעבדיה דר"ח בר אמי, שחזקת הגיור קיימת אף שרצונה היה להינשא לעבד, והרי זה איסור). "גיורה" השני שנעשה ע"י התנהגותה מקנה לה שם ישראלית. גיור על ידי חזקה איננו מצריך בית-דין מסוים, אלא החזקתה כישראלית, מתוך שהכול יודעים כי היא שומרת תורה ומצוות – זה עצמו מקביל למעשה בית-הדין המחיל את קדושת ישראל דרך קיום המצוות.¹⁶

נראה להוסיף, שברור הדבר שלדעת הרב פיינשטיין מדובר במי שמעוניין להתגייר ולהתנהג כישראלי לכל דבר ואף החברה הכללית מחזיקה אותו כגר גמור. אך אם הגוי מעוניין להישאר גוי או לחילופין ישראל אינם מחזיקים אותו כגר אלא מחזיקים אותו כגוי, הוא נשאר בגוינותו, אף שמתנהג בתחפושת כישראל ומקיים המצוות. להתנהגותו כיהודי אין שום משמעות. ממילא ברור שהחזקה כישראל אצל האישה לעיל נובעת מכך שהחברה בכללותה יודעת שהיא ביצעה מעשה גיור כהלכתו ואין הם יודעים שקיימת ריעותא במעשה הגיור. בכל אופן הרב פיינשטיין צירף סברתו זו למכלול טעמים ולא הסתמך עליה בלבד.

ב. קבלת מצוות

הדיון על קבלת מצוות סובב סביב ארבע סוגיות: האחת, דברי הברייתא יבמות מז, א "מודיעין אותו מקצת מצוות... ומודיעין אותו עונשן של מצוות... קיבל, מלין אותו מיד"; השנייה, הברייתא בבכורות ל, ב "עובד כוכבים שבא לקבל דברי תורה חוץ מדבר אחד – אין מקבלין אותו. ר' יוסי בר' יהודה אומר: אפילו דקדוק אחד מדברי סופרים"; השלישית, הגמרא בשבת סח, א על "גר שנתגייר בין הנוכרים" שאף אם לא ידע מצוות מפורסמות כמו שבת, דם וחלב ואף לא איסור עבודה-זרה הרי הוא גר; והרביעית, גיורי הלל הזקן בשבת לא, א.

עמדתו העקרונית של הרב פיינשטיין היא שגר שלא קיבל על עצמו קיום מצוות באופן מלא, ואפילו דבר אחד מדקדוקי סופרים – הגרות אינה חלה (בכורות ל, ב).¹⁷ הרב פיינשטיין אינו

16. ראה בהערה הקודמת, שלכאורה במקרה כאן התנהגותה כישראלית נבעה מכוח מעשה הגיור שהיה לא כהלכתו.

17. ראה למשל אגרות משה יו"ד ח"א סי' קס, והובאו הדברים לעיל. עמדתו בעניין זה היא כשיטת בית יצחק (יו"ד סי' ק אות י) ואחיעזר (ח"ג סי' כו, ד) שהכריעו, לאחר התלבטות ומסברה ללא מקור, כי אף בדיעבד אין הגיור חל. לעומתם, בשו"ת משיב דבר (ח"ה סי' מו) כתב שגיור במקרה כזה חל. וכן

מגדיר בתשובותיו מהי "קבלת מצוות", ונראה כי לדידו הדברים פשוטים. קבלת עול מצוות היא הנכונות לקיים את מצוות התורה בשלמותן, על-ידי חיפוש ולמידה תמידיים של ההלכה, מתוך כוונה ליישם אותם במלואה – חיפוש שהוא חלק בלתי נפרד מעולמו החדש של הגר. אך מעיון בתשובותיו, שיובאו להלן, נראה שאף אם הגר איננו מתכוון לשמור תורה ומצוות כהלכתן, ואף אם הוא מצהיר על כך טרם גיורו – עדיין גרותו תקפה. כיוון שכן, שיטתו צריכה ברור.

כידוע, והדברים הוזכרו בפתיחה לשער זה, עניין קבלת המצוות בדורותינו שבהם קיימת מציאות רחבה של חילון, הוא מורכב. המציאות החדשה מטשטשת לא רק את ההבנה מהו המניע האמיתי לרצון הגר להתגייר, אלא גם את משמעות הצהרתו בדבר קבלת המצוות. בימי קדם הצהרת הגר על נכונותו לקיים מצוות, גם אם נבעה מאילוץ חיצוני ולא נתפסה ככנה, היה לה תוכן ממשי שהן הגר והן החברה המקבלת אותו הבינו. היא הייתה בת-יישום מכיוון שהגר נאלץ להשתלב בחברה הכללית שהתנהגה על-פי דרך התורה ולשמור מצוות – "אגב אונסו גמר וקיבל" (ריטב"א יבמות כד, ב). לעומת זאת, בימינו הממסד הקהילתי והחברתי איננו מחויב לדת, ואילו החברה הדתית חסרה כוח ממשי לכפות את אורחות חייה על הגר. ממילא, הצהרתו בדבר קבלת מצוות עלולה להיות ביטוי שפתיים בלבד שאינו בר מימוש לא בדרך של כפייה ולא על-ידי השתלבות חברתית. יתרה מזו: ההצהרה עצמה משוללת משמעות, שהרי אפשר לפקפק האם הגר עצמו מודע למשמעות דבריו, שכן הוא מכיר גוונים שונים של התנהגות יהודית. לעיל במאמר ג – 'הגיור ושאלת הלאומיות העכשווית' הובאה שיטת חלק מהאחרונים¹⁸ המפרטים מצוות מסוימות המבטאות את קבלת המצוות בימינו (שמירת שבת, כשרות וטהרת המשפחה), מצוות שקיומן מעיד על רצון להשתייכות חברתית לקהילת שומרי התורה והמצוות, ובלעדיהן אי אפשר להגדיר את הגר כשומר מצוות. הרב פיינשטיין נמנע בתשובותיו מלפרט מצוות קונקרטיים שקיומן הוא המוכיח שהגר קיבל מצוות, ונראה כי שיטתו שונה.

1. קבלת מצוות – התנהגות כדרך שיהודים מתנהגים

סוגיית הגמרא שבת סח, א לגבי מי שנתגייר לבין הנוכרים ולא ידע מאומה מדיני התורה, משמשת עבור הרב פיינשטיין בסיס להגדרת המושג 'קבלת מצוות'. מעיון בסוגיה עולות כמה שאלות: האחת, איך ייתכן שהגר לא ידע כלום ממצוות ה', הרי בית-דין צריכים

מוכח משו"ת מלמד להועיל (ח"ג סי' ח) ולכן, לדעתו, גיורת המכריזה שתמשיך לחיות עם בן זוגה הכוהן – גיורה תופס.

18. ראה אחיעזר ח"ג סי' כו, ד; בית יצחק יו"ד סי' ק אות י; שרידי אש ח"ב סי' קה, ועוד.

להודיע לו? השנייה, אם הוא איננו יודע כלום ואפילו איננו יודע שאסור לעבוד עבודה זרה, מה משמעות הגיור שלו? על בסיס מה הוא נכנס לעם ישראל? הראשונים התחבטו בעניין זה.¹⁹ הרב פיינשטיין כותב (אג"מ יו"ד ח"ג קו):

והנה בעובדא זו שהגיורת רוצה לקבל כל דיני התורה אבל אינה רוצה לקבל תלבושת נשים צנועות אלא להתלבש בבגדים שמתלבשות בעוה"ר סתם הנשים שבדור פרוץ הזה. אם יכולים לקבל מדינא גיורת כזו, ואיך הוא כדיעבד כשקיבלה אם היא גיורת. נראה דיש לדון בזה: דהנה בבכורות דף ל ע"ב איתא נוכרי שבא לקבל דברי תורה חוץ מדבר אחד אין מקבלין אותו... ואף שודאי מקבלין גרים אף שלא ידעי רוב דיני התורה שהרי מודיעין אותם רק מקצת מצוות, ופשוט שאף רוב דיני שבת אין מודיעין אותן. וגם מצינו עוד יותר שאף שלא ידע הגר שום מצווה הוא גר, דהא מפורש בשבת דף סח ע"ב גר שנתגייר בין הנוכרים חייב חטאת אחת על כל מלאכות של כל השבתות ועל הדם אחת ועל החלב אחת ועל ע"ז אחת. הרי נמצא שלא הודיעוהו שום מצווה אף לא עיקרי האמונה, ומ"מ הוא גר. הוא משום דאיירי שקבל עליו לעשות כל מה שהיהודים צריכין לעשות וזה סגי לגרות. ואין חוששין לומר דדילמא אם היה יודע ממצווה זו לא היה מקבל עליו, דאף אם יאמר כן הוא רק דברים שבלב, וההודעה הוא רק לכתחילה.

קבלת המצוות אינה כחווה משפטי, שבו הגר מתחייב לעשות מצוות אלו ואחרות. אלא היא קבלה כללית, שהגר מתחייב "לעשות כל מה שהיהודים צריכים לעשות". ואפילו איננו יודע שום פרט מפרטי המצוות, הקבלה היא הנכונות להתנהג כמו שיהודים צריכים להתנהג. הרב פיינשטיין מדגיש זאת בתשובה נוספת (אג"מ יו"ד ח"א קנט):

ובלא קבלת מצוות אף רק פרט אחד, הא מפורש בבכורות דף ל שאין מקבלין אותו. ולא דמי להא דשבת דף ס"ח דגר שנתגייר לבין העכו"ם ולא ידע משבת ואף לא מע"ז, ומכל מקום הוי גר, משום דהתם קבל כל מה שחייבין בני ישראל הויא קבלה טובה על כל התורה אף שלא ידע הדינים כלל... אבל כשלא קבל אין מקבלין דזהו עיקר הגרות.

19. ראה במאמר א - גיור: אמונה או קיום מצוות פרק ד.

לפי הגדרה זו יוצא שאי אפשר לקבל את אותה גיורת המצהירה כי אינה מעוניינת להתלבש בצניעות, שהרי היא מצהירה שאינה מעוניינת ללכת כדרך שנשים יהודיות צריכות ללכת. אף-על-פי-כן הרב פיינשטיין כותב בהמשך התשובה (שם ח"ג קו) :

וא"כ גיורת זו שאינה רוצה לקבל תלבושת נשים צנועות, לכתחילה הא ודאי אין לקבלה... ויש לדון מצד אחר דמאחר שנפרץ תלבושת הפריצות בעוה"ר גם בבנות ישראל ואף באלו שהן שומרות תורה, שלכן הנוכריה שבאה להתגייר הרי חושבת שהוא רק חומרא בעלמא שרוצים הרבנים להטיל עליה יותר מהדין מאחר שידעת מנשים שמחזיקין אותן לשומרי דת ומתלבשות בתלבושת פריצות. ואף שאומרים לה הרבנים שהוא דבר איסור אינה מאמינה להם. וא"כ יש לידון אותה כנתגיירה כשלא ידעה מדיני התורה שהוא גר כדאיתא בשבת.²⁰

להבנתו, ההכרה והרצון לעשות כל מה שהיהודים חייבים אינה מה שהיהודים באמת חייבים, אלא להתנהג איך שיהודים המוחזקים כשומרי דת מתנהגים. כדי להבין זאת נביא את הסברו של הרב שג"ר לדברי הרב פיינשטיין (זאת בריתי עמ' 81) :

היהדות עצמה מוגדרת כצורת התנהגות... המניע למעשים אינו חשוב ואולי גם אינו יכול להיות ידוע לזולת. העשייה חשובה. לפיכך הגר אינו נדרש להיות בעל הכרה דתית, וגם לא בעל ידע הלכתי, אלא להצטרף לקיום המצוות הנהוג בחברה היהודית הדתית הנתונה.

המצוות ניתנו מן האלוהים המצווה אותנו, והכרה בסיסית בכך נדרשת מן הגר. אבל המדד לשינוי אצלו הוא יכולתו לקיים מצוות באופן מעשי.

20. בסוף התשובה הוא ממליץ שלא לגייר מכיוון שהיא גיורת לשם אישות, ואף שהקלו בלשם אישות אין טעם להקל יותר. וראה בשו"ת בית הלוי ח"ב דרוש יז, "המוכר עצמו לעבד אינו מקבל על עצמו חיוב רק מקנה גופו לרבו... וכיוון דנעשה הגוף של רבו הרי ממילא מחויב לעשות כל מה שיצוהו רבו כיוון דגופו של רבו... וזה היה כוונת ישראל באומרם 'נעשה ונשמע'" – לשעבד הגוף. ובהמשך שם כותב "דישראל בשעת קבלת התורה זכו לשלושה דברים במה שהקנו את גופם לעבודתו: מצווים הם על קידוש ה'... שנית דעל ידי זה נתקדש גופם בקדושת הגוף ויכולים לקדש גם אחרים... ועל ידי כן יכולים לקבל גרים.... שלישית, דקדושת ישראל אינו נפקע" (תודתי לרב בלס שהפנה אותי לדברים אלו). הדברים מתאימים עם היסוד של שיטת הרב פיינשטיין שהגר מקבל על עצמו (כמו עם-ישראל ב'נעשה ונשמע') לעשות כל מה שיהודים מחויבים לעשות בלי לדעת את תוכן הדברים, אך קצת נסתרים מהמשך דבריו שעקרונות ניתן לגייר את האישה שבתודעתה אין צריכים ללכת בצניעות.

הצהרת הגיורת כי אינה מקבלת את גדרי הצניעות אינה נחשבת קבלת מצוות חוץ מדבר אחד, מפני שבתודעתה היא מקבלת את המצוות כמו שהיהודים נוהגים (ולאו דווקא כמו שהרבנים אומרים לנהוג). קבלת המצוות כמהות הגרות היא בתודעה מלאה של אותה התנהגות חברתית.

על-פי זה, כותב הרב שג"ר, ניתן להבין גם את דברי הרב פיינשטיין על הגיורת דלעיל (חלק א[3]) שחשבה בשעת הטבילה לחלל פעם אחת יו"ט.²¹ וכתב הרב פיינשטיין: "הא לא כל ישראל היו כאברהם אבינו שהיה יכול לעמוד בניסיונות... שהוא [=ניסיון דמיון] גם כן ניסיון גדול, דהרבה אינם יכולים לעמוד בזה". אין כאן גיור אידיאלי אלא התחייבות לנורמות הדתיות המקובלות, ואת זה היא קיבלה עליה באופן מלא. והרצון, הנובע מצורך, לעבוד ביו"ט, אינו מפקיע את רצונה להיות ככל היהודים ואולי רק פוגם בהצהרתה. בסיום דבריו הרב שג"ר מוסיף (עמ' 86):

הגדרותיו של הרב פיינשטיין לקבלת המצוות ייתכנו רק בתפיסה שלפיה יש חברה יהודית אחת, היא החברה האורתודוקסית, גם אם יש לה פריפריות רחבות שאינן נוהגות כמותה. התפיסה הנה של חברה יהודית בעלת אורח חיים יהודי המגדיר אותה ככזאת. האחיעזר מציב סמנים כדוגמת שבת וכשרות המשייכים פריפריות אלה ליהדות. הרב פיינשטיין מוותר על הסימנים הללו, אך שומר על תודעה של שייכות יהודית... עמדתו משקפת את ראייתו בכל היהודים קהילה אחת, קהילה שלביתה אורתודוקסית כאשר בפרבריה דרים יהודים מסוגים שונים אשר הרמה של שמירת המצוות שלהם נמוכה יותר.²²

הוא כותב עוד כי דברי הרב פיינשטיין אינם נובעים רק מהרצון לשמור על טוטליות של קבלת המצוות, "אלא אף השאיפה לתת לה תוכן קונקרטי של דבקות יהודית". הדבקות בחברה היהודית הדתית היא הביטוי לקבלת מצוות, וככל שדבקות זו רבה כך אנו משתכנעים שהייתה כאן קבלת מצוות אמיתית.²³

21. יש לציין שהרב פיינשטיין נקט בכמה טעמים שונים כדי להכיר בגרות אותה אישה וזאת אף שגרות זו הייתה חוץ מדבר אחד. דברינו כאן מתייחסים לטעם נוסף שהוא נוקט מעבר לטעם המוזכר לעיל.

22. פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 121–124, התקשה בהבנת סטייתו של הרב פיינשטיין שהחיל את הגרות על אישה זו שאינה מעוניינת לשמור הלכות צניעות. לדעתו פסק זה מנוגד לכל שיטתו שאף בדיעבד אין גרות כזו תופסת.

23. הרב שג"ר מחדד ששיטת הרב פיינשטיין משמעותה היא הבסיס החברתי של המצוות, וכדבריו (עמ' 81): "הגדרה זו מתאימה בהחלט לתפיסה החרדית: היידישקייט, הנקודה היהודית, ההשתייכות

2. מומר לתאבון – שיטת אחיעזר מול שיטת הרב פיינשטיין

הרב פיינשטיין, בדיונו על המתגיירת שחשבה בשעת גרותה לחלל קדושת יו"ט בגלל צורכי פרנסה (ראה חלק א[3]), כותב (אגרות משה יו"ד ח"ג קח):

מסתבר ממשמעות כמה דברים דגר שקבל כל המצוות אבל אמר להבית־דין, שאף שמקבל עליו כל המצוות יודע שלא יוכל לעמוד בניסיון לייהרג, כשיאנסוהו בדברים שהדין הוא שיהרג ולא יעבור, שנחשב קבלת מצוות. מאחר שקבלה חיוב המצוות לקיימם כשיהיה לה באפשר שהוא שלא תהא אנוסה, ומה שתעבור הוא מפני שאין בכוחה לעמוד בניסיון אף שברצונה לקיים המצווה ולא לעבור... אלא צריך לומר דהוא מטעם שאף שלא יקבל זה הגר נמי הוא קבלה לגרות שלכן אף שיאמר שדבר כזה לא יוכל לקיים נמי יש לן לקבלו ולגיירו, וממילא אין צורך לומר לו וכשיתגייר וידע הדין אם ירגיש בעצמו שלא יוכל לעמוד בניסיון יזהר שלא יבא לידי כך, וגם במשך הזמן שיתחזק יותר בתורה ובמעשים יוכל גם לעמוד בניסיון... ואחרי שנתבאר שהוא גר... מסתבר דאף כשיאמר שלא יוכל לעמוד בניסיון דממון, דהוא הדין דלעבור אלאו אסור אף כשיאנסוהו לאבד כל ממונו, שהוא ג"כ ניסיון גדול דהרבה אין יכולין לעמוד בזה... שמזה משמע שהוא קבלה, והפחד שהיה לה ממה שפתאום יסלקוה ממשרתה אשר בשביל זה חשבה שתלך ביו"ט זה וידחה הדבר עד שבועות שיתיישב דעתה שתוכל לעמוד בניסיון, וגם אז הראתה שמשתדלת לקיים שמירת יו"ט דהרי נזהרה שלא לעשות מלאכה ממש לפי דעתה, אשר על כן מסתבר שהיה זה בדין קבלת כל המצוות ממש, והיא גיורת גמורה בלא שום פקפוק.

דברים אלו אינם זהים, אם כי קצת חופפים, לדבריו המפורסמים של האחיעזר (ח"ג סימן כו), הסבור כי על־אף שאין מגיירים גר המקבל מצוות חוץ מדבר אחד, מכל מקום אפשר לקבל גר המצהיר שלא ישמור מצווה ממצוות התורה אם הדבר נובע מתיאבון – אי־יכולתו

לברית, כל אלה נתפסים כשייכות חברתית שמובנה הדתי נמצא בעצם קיומה ואורח חייה". ומוסיף הרב בלס: גם מנימוקו של הרב פיינשטיין שהוזכר לעיל לקבל את הגיורת שחשבה בזמן גיורה לחלל יום טוב שני (שהתנהגה בהמשך חייה כיהודייה שומרת מצוות), וכן מדבריו לעיל בהבנת דברי הרמב"ם "גיורת שראינה נוהגת בדרכי ישראל" נראה שלדעתו קיום המצוות ולא קבלתן הוא הסימן החשוב. מראיית מעשי הגר איננו יודעים מהי אמונתו (אולי הוא חושב שהקב"ה נברא?). עד כאן דברי הרב בלס. דברי הרב שג"ר והרב בלס הללו מחדדים את הפער בין הבנתו של הרב פיינשטיין למושג קבלת המצוות ובין הבנת הרב אונטרמן והרב ישראלי שהוזכרו במאמר ג.

להתגבר על יצרו. דברי האחיעזר שימשו מקור לפוסקים רבים²⁴ שסברו כי יש להקל בגיורים העכשוויים על-אף ההנחה כי הגר לא ישמור מצוות בעתיד עקב הקושי שבדבר.

נראה כי שיטת הרב פיינשטיין שונה. להבנתי, יש להבחין בין מומר לתאבון (שבו עוסק האחיעזר) לבין מי שמרגיש את עצמו כאנוס (ממון או נפשות) מלקיים מצוות התורה (שבו עוסק הרב פיינשטיין). מומר לתיאבון מבטא במידה מסוימת התייחסות סתמית לדת ישראל. אמנם אין הוא מצהיר כי אינו מקבל את המצוות אך גם מצוות התורה אינן נמצאות בתודעתו במדרגה חשובה המחייבת אותו לנהוג על-פיהן, ולכן הוא מבטל אותן מפני רצונותיו. לעומת זאת, מי שאינו מקיים מצוות עקב אילוץ חד-פעמי או בעניין מוגדר, אפילו אילוץ ממוני, יש לו רצון כן לקיים המצוות אך הוא "נאלץ" באופן נקודתי לוותר. המקרה שבו הרב פיינשטיין עוסק מדגים את הפער בינו ובין המציאות שעליה דנים הפוסקים ושאל האחיעזר דן בה. במקרה של הרב פיינשטיין מדובר באישה שהייתה מעוניינת לשמור תורה ומצוות ככל יכולתה, הן בזמן הגיור והן לאחריו, וחששה שהגיור איננו תקף הביא לה מועקה וחולי. לעומת זאת האחיעזר עוסק במי שדת ישראל אינה מעניינת אותו, ואמנם הוא שומר שבת כשרות וטהרה באופן בסיסי, אך אין הוא מעוניין בהרחבת עולמו וחיייו הדתיים. ובוודאי שאינו מוטרד ולא נהיה חולה מכך שאולי מעשה גרותו לא היה תקף. ממקרה כזה שבו עוסק הרב פיינשטיין אי אפשר להסיק מה דעתו על גרים המצהירים על אי-כוננותם לקבל חלק מהמצוות מפני שאין הם יכולים להתגבר על יצרם – מומרים לתיאבון.

נראה לי, שגם הבדל זה בין האחיעזר לרב פיינשטיין נובע משיטתם השונה לעיל. בעוד שהאחיעזר מכמת ומגדיר את המצוות המהוות את ההשתלבות החברתית של הגר בחברה היהודית, וממילא מומר לתיאבון הוא מי שנמנע מלקיים את שאר המצוות בגלל תאוותו או בגלל הקושי שבשמירתן. הרב פיינשטיין מגדיר את קבלת המצוות כהשתלבות מוחלטת בחברה הדתית שומרת המצוות, וממילא דיונו עוסק באדם שנהיה חולה אם אינו שומר מצווה מסוימת עקב אילוץ ממוני.

3. הפקעת גרות

פירושו של הרב פיינשטיין את קבלת המצוות בתהליך הגיור כקיום מצוות בהתנהגות מעשית, ולא רק כהצהרה או כרצון פנימי בשעת מעשה הגיור, מנחה אותו בסוגיה נוספת – שאלת מעמדו של גר שאינו שומר מצוות לאחר שעבר את תהליך הגיור, והאם אפשר להפקיע את גרותו. לכאורה סוגיה זו ברורה הלכתית, וכדברי הגמרא (יבמות מז, ב): "טבל

24. ראה דברי פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 117 ושם הערה 153.

ועלה – הרי הוא כישראל לכל דבריו ומעמדו כישראל. אך הרב פיינשטיין מעיר (אג"מ ח"ג יו"ד סי' קח) כי דברי הרמב"ם המקבל מצד אחד את גיור נשות שמשון ושלמה (=קיימו הם את נשותיהם) ומצד שני טוען שהכתוב קראן נוכריות והוכיח סופן על תחילתן סותרים זה את זה.²⁵ וכתב:

וצריך לומר דעבר זמן גדול עד שהתחילו לעבוד עכו"ם ולכן אין זה הוכחה ממש לבטל גרותן... ורק אחר זמן גדול תקפה יצר ע"ז עליהו עד שלא היה איכפת להן אם יגרשום, ולכן לא נבטל גרותן מצד דברים שבלב אף שלפי האומדנא הוא הוכחה אף שעבר זמן גדול גם על תחילתן שלא קבלו המצוות עליהו אלא אמרו בפיהם לרמות בעליהן ואת הב"ד. דלבטל הגרות בעינן אומדנא ברורה כאנן סהדי שזה ליכא בעבר זמן גדול, אלא עניין השערות לכן קיימו נשותיהם דהא לא נבטל גרותן ולא נאסרו אף שנעשו מומרות.

הרב פיינשטיין חוזר על דבריו אלו זו בכמה תשובות²⁶ ודנו בה במאמרים שונים.²⁷ לדעתו, קבלת המצוות היא מהות הגיור וחייבת לבוא לידי ביטוי מעשי. גר המתגייר מתוך אמונה בא־לוהי ישראל, עצם הגיור הופך אותו לישראל, ועל כך הגמרא כותבת: "מל וטבל הרי הוא כישראל לכל דבר" (וזאת אף שלא שמר מצוות אפילו שעה אחת). אך גר המתגייר ממניע זר, רק קיום מצוות באופן מעשי מוכיח שהיה כאן מעשה גיור תקף. מעשה הגיור מקבל את משמעותו ההלכתית כאשר יש קיום מעשי של מצוות, אך אם בפועל הגר איננו מקיים מצוות אנן סהדי שגם בזמן גיורו לא חשב לקיימן, וממילא לא היה כאן מעשה גיור אלא תהליך גיור חסר משמעות הלכתית. ולהפך, אם המתגייר שמר תורה ומצוות, אף שהתגייר ממניע זר, לא רק שאין אומדנא דמוכח שבזמן הגרות לא התכוון לקבל תורה

25. ראה מאמר ט – 'הפקעת גרות', ושם פרק ד, שיטת הרב פיינשטיין ביחס לשיטות אחרות.

26. ראה אגרות משה אבעה"ז ח"ג סי' ד: "מ"מ הא ודאי לא קבל המצוות כלל שזהו עיקר בהגרות וגם שתהיה קבלת המצוות בפני ג', כשרים, דהא ראינו שלא נזהר מאיסורי התורה והמצוות אפילו יום אחד שלכן אף שאמר בפיו שמקבל מצוות ברור שלא היה בלבו כן"; וכן שם אבעה"ז ח"ד סי' עח: "ואף אם היה נעשה גר אצל ב"ד שומרי תורה מכיון שלא היה אף שעה אחת ששמר מצוות התורה הרי לא קבל מצוות כלל שאינו גרות".

27. ראה מנחם פינקלשטיין, הגיור – הלכה ומעשה עמ' 356 ואילך; הרב פישר, כגר המתגייר עמ' 138 הערה 77; הרב בראלי, המעיין כרך מט, ד (תמוז תשס"ט). והדברים יתבארו להלן מאמר ט פרק ד.

ומצוות, אלא האומדנא היא שכן התכוון, ולכן הוא שומר תורה ומצוות, וממילא אי אפשר לבטל הגרות.²⁸

סיכום

א. ישנו פער עמוק בין דרכי ההתמודדות של רבני צפון אמריקה ביחס לגיור נוכרים הנישאים לבני זוג יהודים, ובין דרכי התמודדותם של הרבנים במדינת ישראל עם מציאות זו. הפער נובע ממציאות חברתית שונה, המשפיעה על מהות הגיור. במדינת ישראל קיימת זהות לאומית אזרחית שאינה דתית, הנסמכת על זהותם העצמית של חלקים רחבים בחברה הכללית ועל חוקי המדינה המכירים בזהות זו. זהות לאומית זו משפיעה על עצם אפשרות הגיור, ועל אמיתות כוונת הגר להצטרף לעם ישראל דרך האמונה ושמירת המצוות, בשני כיוונים מנוגדים: מחד גיסא, לעתים תכופות היא מניעה להעמקת הזהות הדתית האמונית, שהרי חיי הדת והאמונה נוכחים במרקם החיים האזרחיים במדינת ישראל, והרצון לזהות יהודית שלמה של העולים מביא אותם לגיור דתי. מאידך גיסא, לעתים הגרים עצמם אינם מבחינים בין הזהות הלאומית החילונית ובין זהות הלאומית הדתית, ומטרת גיורם היא אך ורק להשתלב חברתית, וגיורם מנותק מהמרכיב הדתי.

לעומת זאת, בארצות צפון אמריקה החיים היהודים סובבים סביב הקהילה על שלל מוסדותיה ובמרכזם בית הכנסת וחיי הדת. מבחינה זו, הן לגר והן לקהילה ברור שתהליך הגיור הוא תהליך דתי, הדורש קיום מצוות מעשי והשתלבות אמונית. אך דא עקא, הרף הדתי של חלק מחברי הקהילות בארצות אלו נמוך, ולעתים חיי הדת שם מאובנים. מציאות החיים המשותפת ליהודים ולנוכרים על ערכיהם והכרתם הלאומית מטשטשת את ההבחנה ביניהם, והגר נשאר למעשה בסביבתו הנוכרית ובאווירת חייו הראשונה. כיוון שכך, יש חשש כי הגר אינו מעוניין ואולי אינו יכול לקבל זהות דתית אמיתית. להבנתו (של הגר), תהליך הגיור עצמו איננו יותר מטקס רישום קהילתי.

ב. הרב פיינשטיין נמנע מלעסוק בענייני גיור. להבנתו, בגיור בימינו יש אומדנא ברורה שרוב ככל הגרים מתגיירים רק מפני אהבת בני זוגם, ואין להם כוונה לקבל על עצמם כניסה לברית ושמירת מצוות. על-אף חוסר האמון שלו בתהליכי הגיור

28. ראה הגיור – הלכה ומעשה, עמ' 359 שכתב כי בפועל נזהר הרב פיינשטיין לפסוק כשיטתו, ורק כאשר היה חשש לגיור שאינו אורתודוקסי הוא צירף זאת וביטל את הגרות.

בימינו, הוא אינו מונע מרבנים אחרים לגייר, שהרי האומדנא היא כללית ושיקול הדעת של בית־הדין הוא פרטני, "ואולי גיורת זו תשמור מצוות".

ג. מהות הגיור, לדעת הרב פיינשטיין, היא הצטרפות הנוכרי לעם־ישראל מתוך קבלת האמונה היהודית וקיומן המעשי של מצוות ה'. להבנתו, קבלת המצוות אינה רק התחייבות של הגר להקפיד על מצוות ה' אלא היא חלק מתפקיד בית־הדין. בית־הדין יוצר את הגרות בכך שהוא מחיל את קדושת ישראל על הנוכרי. קדושת ישראל וההשתייכות לעם־ישראל זהים עם האמונה הדתית בא־לוהי ישראל וביטויה המעשי של אמונה זו – שמירת המצוות. מתוך כך הרב פיינשטיין שולל את אפשרות הגיור מבתי־דין שאינם מאמינים בתורה – בתי־דין שאינם מזוהים עם הקהילה האורתודוקסית, וזאת אף אם מעשה הגיור נעשה על־פי כללי ההלכה. הרב פיינשטיין שולל את הגיור הרפורמי והקונסרבטיבי, ולהבנתו גיורים אלו פסולים ואפשר להוציא אישה מבעלה ה"גר" ללא גט, מפני שהדיינים הללו אינם יכולים להחיל את קדושת ישראל שבה הם אינם מאמינים. וכאמור בפנים המאמר זהו עיקרון מחודש של הרב פיינשטיין.

ד. עניין קבלת המצוות בדורותינו, שבהם ישנה מציאות רחבה של חילון, הוא בעייתי – הן ביחס לבירור מניע הגיור והן ביחס לשאלה האם הגר מבין את הצהרתו. בעקבות כך סברו חלק מן האחרונים שיש לסמן כמה מצוות שדווקא שמירתן תבטא את רצון הגר להשתייך לחברה הדתית שומרת המצוות. הרב פיינשטיין, לעומת זאת, נמנע בתשובותיו מלפרט מצוות קונקרטריות שקיומן המעשי הוא המבטא שהגר קיבל מצוות. לדעתו, משמעות קבלת המצוות על־ידי הגר היא "שקבל עליו לעשות כל מה שהיהודים צריכים לעשות וזה סגיו לגרות". כפי שצוין בגוף המאמר, הרב פיינשטיין איננו מתכוון שהגר קיבל על עצמו לעשות כל מה שיהודים חייבים לעשות על־פי התורה, אלא כל מה שהוא חושב בתודעתו שיהודים חייבים לעשות. זאת, על־פי נורמות ההתנהגות שיהודים דתיים מתנהגים. מדברים אלו נראה כי קבלת המצוות היא קבלת קוד התנהגות המקובל על שומרי המצוות, קוד שעוצב בדרכי החיים והתרבות החברתיים של החברה הדתית.

ה. משיטתו של הרב פיינשטיין הנ"ל בסעיפים ג, ד נראה כי הוא עיצב את כללי הגיור שבמקורות ההלכה בהתאם לאופן החיים הקהילתיים האורתודוקסיים בארצות צפון אמריקה. הן ביחס לביצוע המעשה על ידי בית־הדין הקהילתי המוסמך והן ביחס למשמעות המושג קבלת מצוות.